

چند فهلوی ناشناخته

سیدعلی میرافضلی

استاد ارجمند علی اشرف صادقی چند سالی است که کمر همت به بازخوانی و نشر فهلویات و متون قدیمی به گویشهای محلی بسته است. نشر مقاله «فهلویات عبید زاکانی» و «متن کوتاهی به گویش لری از قرن یازدهم هجری» در آخرین شماره مجله زبانشناسی، این انگیزه را در من تقویت کرد تا دو فقره از منابع ناشناخته قدیمی را که حاوی اشعاری به گویشهای اصفهانی و همدانی است معرفی کنم. امید است ایشان بررسی صورت و معنای این اشعار را نیز در برنامه پژوهشی خود قرار دهند.

اسحاق بن قوام بن مجد همگر، نوه مجدالدین همگر شاعر، متوفی در سال ۶۸۶ ه‍.ق و از معاصران سعدی، در سال ۶۹۷ ه‍.ق در شهر تبریز در اوراق سفید مجموعه دواوینی که متعلق به خواجه فخرالدین احمد بوده، حدود ۶۰۰ فقره از رباعیات جدّ خود را نوشته است. اصل این نسخه هم‌اکنون در کتابخانه موزه بریتانیا نگهداری می‌شود. در میان رباعیات مجد همگر یک دوبیتی (و شاید رباعی) به گویش اصفهانی به چشم می‌خورد که من آن را به همان شکل و ضبطی که نوه شاعر نوشته، بازنویسی می‌کنم.

دوبیتی به زبان و بیان سپاهانی

وات سبک کورتِ دبرنی زارای زار
وات سبک کورتِ دبرنی زارای زار
وات چون نکلب نبو وات و نکار
وات شسجه هی کرودهاک واب بوسو
دم کب و ریش وی سَر و حسم دکار

بسیاری از کلمات این شعر نقطه ندارد و در دو مورد کاتب هنگام دوباره خوانی متن، کلماتی را اصلاح کرده که اصلاح شده آن را داخل متن کرده ایم، اما برای اطلاع علاقه‌مندان اصل کلمه هم درج می‌شود: در آغاز مصراع دوم شعر به جای «وات» در اصل «وارت» است که کاتب بالای کلمه آن را تصحیح کرده، و در مصراع سوم به جای «دهاک» در اصل کلمه‌ای به شکل «دحالی» نوشته شده است. ضمناً این شعر در دیوان مجد همگر که اخیراً به چاپ رسیده (به کوشش احمد کرمی، تهران، انتشارات ما، ۱۳۷۵) ثبت نشده است.

میرمغیث‌الدین محوی همدانی (متوفی ۱۰۱۶ هـ.ق) یکی از رباعی‌گویان معروف دوره صفوی است که در این شیوه، طرز بیان خاصی داشته است. رباعیات وی به صورت مجموعه‌ای مستقل هنوز به چاپ نرسیده، اما گزیده‌ای از آنها به همراه شرح حال او در کتاب ارزشمند کاروان هند موجود است (۱۲۶۳-۱۲۵۱/۲).

در تذکره نصرآبادی در میان اشعار او دو فقره دوبیتی که باید به گویش همدانی باشد، درج شده است (ص ۲۵۹). این دو فقره دوبیتی به همراه سه دوبیتی دیگر در نسخه‌ای از مجموعه رباعیات محوی همدانی که در کتابخانه ملک به خط شکوهی همدانی مضبوط است، دیده می‌شود. این نسخه در زمان حیات محوی کتابت شده است. شکوهی همدانی از شاعران همدوره و همشهری محوی بوده و روایت او قابل اعتماد است. پنج فهلوی محوی مطابق گزارش شکوهی همدانی چنین است:

بَشْم تا چشمه‌سارانی بوینم   چو صحرا اُور و وارانی بوینم
به کاشان تا به کی اِشکم چرانم   بَشْم الونده دامانی بوینم

کیم کاهنامه‌کارانم بدانند   به گورستان به سامانم دانند
وقت مردن به یاسینم چه حاجت   سه چارم پهلوی او سر بخوانند

چونم از هر مزه دریا نواری   چونم آگر ز سر تا پا نواری
تخم از دست داوا خاکم ایداب (۵)   ترسم اُوری ورین صحرا نواری

ز دل پرسی، چه دل سی‌پاره با دل   اَزِن کادارُنن آواره با دل
نی شازم شو، نی روزم روزه ای رو   چندد تا کی سیاه استاره با دل

مغیث! ارکاده این صحرا نکتی   وه این صحرای پُرهنا نکتی
چند کردی که روزد به شو آیه   بشه پایی بکن از پا نکتی

از این پنج دوبیتی، دوبیتی دوم و چهارم در تذکرهٔ نصرآبادی هم آمده و بعضی کلمات آن با گزارش شکوهی متفاوت، و آثار لغزشهای کتابتی یا چاپی در آن مشهود است. با این حال، ممکن است در پاره‌ای موارد ضبط نصرآبادی هم راهگشا باشد. با توجه به اینکه کتاب نصرآبادی به چاپ رسیده از نقل دوبیتهای مشترک چشم‌پوشی می‌کند. نگارنده کوشیده است اشعار نسخهٔ کتابخانهٔ ملک را با امانتداری کامل ضبط کند، با این حال برای اطمینان می‌توان به اصل نسخه نیز رجوع کرد.

کتابنامه

تذکرهٔ نصرآبادی. میرزا محمدطاهر نصرآبادی، با تصحیح وحید دستگردی، تهران، کتابفروشی فروغی، چاپ سوم، ۱۳۶۱.

رباعیات محوی همدانی. نسخهٔ خطی ش ۵۵۶۹ کتابخانهٔ ملک، مورخ ۱۰۱۴ ه‍.ق، نستعلیق شکوهی همدانی. کاروان هند. احمد گلچین معانی، مشهد، آستان قدس رضوی، ۱۳۶۹، ۲ جلد.
مجموعهٔ دواوین. نسخهٔ خطی ش OR.3713 کتابخانهٔ موزهٔ بریتانیا، مورخ ۶۹۲ ه‍.ق، نسخهٔ عکسی ش ۲۳۴ و ۲۳۵ کتابخانهٔ مجتبی مینوی.

چاپ دوم منتشر شد

